УДК 371(09)(477.8)

Бодак Л. Й.

ОСТАП МАКАРУШКА ПРО РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ У ВИХОВАННІ ДИТИНИ

У статті акцентовано увагу на ролі соціальних інститутів у педагогічній спадщині Остапа Макарушки (1867–1931) – педагога, науковця, культурно-освітнього діяча. Родина, школа й церква – ці три інститути повинні гармонійно впливати на виховання молоді.

Використано праці О. Макарушки, в яких обґрунтовано роль української сім’ї Галичини у вихованні дитини. Стверджено, що в батьківській хаті, у родинному оточенні дитині прищеплювали загальнолюдські та національні цінності. Практика сімейного виховання передбачала формування в кожної дитини моральних оцінок з позицій добра, любові, справедливості. Зроблено висновок, що, здійснюючи родинне виховання, батьки забезпечують дитині почуття рівноваги, довіри й захищеності.

Розкрито форми співпраці сім’ї і школи (батьківські ради, гуртки, педагогічні лекторії, зустрічі, популяризація педагогічної літератури), обґрунтовано необхідність організації педагогічного всеобучу батьків, піднесення їхньої відповідальності за виховання дітей у педагогічному доробку О. Макарушки.

Ключові слова: *українська сім’я, родина, школа, церква, співпраця сім’ї і школи, виховання, цінності, батьківські ради, педагогічні лекторії, О. Макарушка.*

Українська педагогіка останнім часом активно пропагує ідеї родинного виховання, які мають в українській сім’ї глибокі традиції. Сім’я – це те первинне середовище, в якому дитина вчиться говорити, спостерігати, міркує, що таке добро і зло, і, найважливіше, вчиться дорожити честю сім’ї. Саме в сім’ї дитина ознайомлюється зі звичаями, традиціями, які накладають відбиток на життя вже сформованої особистості.

Упродовж другої половини XIX – першої третини XX ст. провідним чинником у формуванні особистості дитини педагоги краю вважали українську сім’ю. О. Барвінський, І. Бартошевський, П. Біланюк, Ю. Дзерович, О. Макарушка, О. Партицький та ін. обґрунтували положення, що виховання свідомого покоління починається від народження дитини в родинному оточенні, у батьківській хаті. Для Галичини характерним було родинне виховання, оскільки у виховному процесі брали участь батьки, родичі, свояки. Українська сім’я зберегла і проповідувала загальнолюдські й національні цінності, прищеплювала любов до рідного краю, до народних і релігійних традицій, звичаїв, до праці. Використовуючи народно-педагогічні методи та прийоми, українська сім’я плекала національно свідоме покоління [8, с. 204].

Досліджуючи виховний потенціал української сім’ї – найбільшої вихователькі, життєвого осередку, святині людського духу, спасительки нації, М. Стельмахович зазначав, що українцям притаманне родинне виховання. Окремі аспекти сімейного виховання розкрито в дослідженнях сучасних науковців (А. Вихруща, І. Зайченко, С. Золотухіної, М. Євтуха, М. Чепіль та ін.). Важливі проблеми національного виховання в Галичині висвітлено в працях І. Беха, В. Бондара, Т. Завгородньої, Ю. Руденка, М. Стельмаховича, Б. Ступарика та ін. Р. Вишнівський досліджує роль сім’ї як чинника виховання у творчому доробку І. Франка, Г. Савчин – у педагогічній спадщині І. Филипчака, Х. Косило – у педагогічному доробку Г. Врецьони. Означеній проблемі чимало публікацій присвятив О. Макарушка. Поки що в історико-педагогічній науці ця проблема не знайшла належного висвітлення.

Мета статті – розкрити погляди О. Макарушки на роль соціальних інститутів (сім’ї, школи й церкви) у вихованні дитини.

Остап Макарушка (1867–1931) належить до цієї ж плеяди української інтелігенції, праця якої на сучасному етапі не достатньо розкрита та вивчена. О. Макарушка – педагог, науковець, культурно-освітній діяч, дійсний член НТШ, один із організаторів діяльності педагогічного товариства «Рідна школа» в Галичині. Його педагогічна діяльність позначена такими віхами: вчитель Львівської та Коломийської гімназії (1894–1905), директор Львівської учительської семінарії Українського педагогічного товариства (1911–1921), інспектор середніх шкіл товариства «Рідна школа» (1921–1931), професор, завідувач кафедри педагогіки й викладач класичної філології в Українському таємному університеті у Львові (1921–1925), У 1904 р. отримав ступінь доктора філософії в Чернівецькому університеті [1]. Йому належить низка праць з педагогіки, теорії виховання, дидактики, мовознавства, історії [3; 4; 5]. Серед них – «Вплив війни на вихованє» [4], «До реформи середньої школи» [5]. У 1922 р. виходить друком «Наука виховання» – один із перших підручників з педагогіки для учительських семінарій, у якому розкрито основні принципи й закономірності процесу виховання, сформульовано завдання педагогіки [3].

В основу виховання, стверджує О. Макарушка, покладено такі соціальні інститути: родина, школа й церква. Це ті три інститути, які повинні гармонійно впливати на молодь, оскільки виховання та навчання у школі є одноманітним, формувати в молоді повагу, пошану. Батьківський дім і школа, в яких панують християнські засади, згода і взаємна повага між родичами, учителями, пробуджують у дітей довіру і прив’язаність до них [6, с. 12].

О. Макарушка наголошував на важливому значенні сімейного (за тогочасною термінологією – домашнього) виховання. Саме сім’я є для дитини тим першим середовищем, у якому вона вчиться говорити, спостерігати, обдумувати вчинки дорослих і, найголовніше, вчиться дорожити честю сім’ї.

Для української сім'ї характерним було відмовляння щоденно спільно і вголос молитви, розповіді про свою сім'ю й рід, село, край, про минуле життя людей, як вони любили своє і за це терпіли, оповідання місцевих казок, легенд, навчання пісень, які співали предки, тощо. Він відзначав значний влив батька та матері на зростання дитини. Сімейний устрій має потужні виховні важелі, як жоден інший, бо в його основі лежать спільне походження, почуття єдності і спільної належності всіх членів родини, історія родини, родинні свята, релігійні почування, почуття залежності від голови родини. У родині дитина отримує любов, учиться вдячності, довіри і взаємної допомоги; родина закладає основи всім родинним і громадянським чеснотам, плекаючи призвичаювання до правильної діяльності й ладу, формуючи почуття обов'язку [7, с. 135].

Українська родина є неперервним складником освіти. У родині зберігаються й широко популяризуються споконвічні цінності, традиції, звичаї. У родинному колі діти навчаються поважати батьків, старших, у такий спосіб згодом формується повага до власної батьківщини, традицій та історії інших народів.

Традиції родинного виховання широко відомі в Україні. Вони продовжуються в дітях, генерують у них свій характер, спосіб життя, родинні цінності та традиції, які згодом мають відбиток у серці вже сформованої особистості. Завдяки родині народ презентує свій національний дух, менталітет, духовну культуру. Особливо теплі спомини для дитини становить родинний дім. О. Макарушка підкреслює, що батьківська хата є цілим світом для малої дитини. Тут відбуваються її перші спостереження, тут вона вчиться говорити й молитися Богу, тут зазнає перших утіх і болів, бере участь у родинних веселих і сумних нагодах. Щоденний спосіб життя, родинні звичаї, чесноти або хиби батьків і родичів стають предметом думок, почувань і бажань дитини; вони наповнюють її душу, залишаючи нестертий слід на все життя. Навіть у дорослому віці чоловік з приємністю і вдячністю згадує про ту теплоту й любов, яку отримав дитиною в лоні родини [7, с. 11].

Дитина зростається з кожним місцем і предметом рідної хати, найближчої околиці. Перші враження та почування, які залишаються на все життя, перші забави, приємності й пригоди пов'язані з найближчим оточенням, з вулицею, садком, церквою, ставком, лісом, лукою рідного села чи міста. Найближче оточення для дитини – родина, родинний дім, рідна околиця, тобто людське і природне оточення. Кожна українська сім'я має прикрашати хату малюнками і картинами з нашої славної історії, погруддям славних історичних осіб і написами патріотичного змісту. Усе це піддержує українську думку й доказує, що господарі хати – се щирі Українці. Звертати треба увагу й на те, щоб хата мала національний вигляд зверху та всередині.

Педагогічні дослідження підтверджують наявність тісного зв'язку школи з родиною. У виховних аспектах потрібно врахувати вплив на учнів родинного виховання. Батьківське ставлення набуває вирішального значення для встановлення гармонійної та повноцінної особистості. Специфікою родинного виховання є те, що воно здійснюється в контексті самої сім'ї. Важливою є допомога сім'ї в питаннях подолання особистістю життєвих труднощів, при цьому батьки повинні використовувати поради, розповіді, пояснення, роз'яснення. Саме сімейне середовище виробляє в дитини власні ідеї, погляди, норми поведінки. Актуальним питанням педагогіки є недостатній рівень педагогічної культури батьків. Щоб активніше батьки залучались до шкільного життя, сьогодні проводяться семінари, тренінги, моделювання ситуації, відкриті діалоги. Виховання принесе результат, якщо батьки використовують гуманістичну мораль, демократичний стиль впливу, формують патріотичні почуття. Отже, здійснюючи родинне виховання, батьки забезпечують дитину почуттям рівноваги, довіри та захищеності.

О. Макарушка акцентує увагу на тому, що обов'язком родичів є подолання надмірних і невідповідних потреб, вони повинні рішуче відмовляти дітей від алкогольних напоїв, куріння, призвичаювати до простого життя і добрим прикладом виховників оберігати від пробудження й переваг життєвих потреб [7, с. 89].

Спостерігаючи в повсякденному житті приклади жорстокої поведінки з дітьми, надмірну суворість батьків, уживання алкоголю близькими, О. Макарушка закликав їх (батьків) до врівноваженого навчання та виховання своїх нащадків. Педагог уважав, що заборона, погрози й кара, звичайно, тільки на короткий час придавлюють ті жадоби, котрі опісля за нагоди вибухають ще з більшою нагальністю [6, с. 89].

Досвідчений педагог описує несприятливий вплив батьківського виховання та піклування. Педагог має бути готовий допомогти батькам і дати рекомендації. Домашнє виховання є основою всього виховання, воно – найліпша форма виховання й найлегше веде до мети. Тільки, на жаль, дуже мало є таких родичів, які б могли дати своїм дітям належне виховання. В одній родині немає згоди між батьком і матір'ю у ставленні до дітей, в іншій – керуються сліпою любов'ю до дитини, тут знову батько або мати не має в дітей поваги через свої помилки, а нерідко родичі не мають або часу, або бажання займатися вихованням своїх дітей і перекладають їхнє виховання на чужих осіб [7, с. 134].

Питання залучення батьків до справ української школи на початку XX ст. було новим, не завжди сприймалося дирекцією чи вчительським колективом. О. Макарушка вважає, що такі погляди застарілі й відображають загальні стереотипи, які склалися у свідомості батьків, учнів і вчителів. Досі існує, на жаль, переконання, що всіма педагогічними і, так сказати, шкільно-філантропійними справами мають і повинні займатися виключно педагоги, вчителі. Товариства для молоді, дешеві кухні, бурси, інститути, медична допомога, прогулянки, ігри, забави, санаторії – всім цим мають турбуватися вчителі. Та вже із самої природи випливає, що велику частину цієї діяльності повинна взяти на себе громадськість. Українське учительство

середніх шкіл після тяжкої праці зазвичай у двох – трьох школах і поза приватними уроками має дуже мало часу на працю в товариствах і доброчинних інституціях [2, с. 4].

О. Макарушка був прихильником та ініціатором систематичних зустрічей із батьками учнів, метою яких було налагодження контактів, роз’яснення їм сутності навчання й виховання. Більш тісний контакт, на його переконання, сприяє переосмисленню поглядів щодо місця та ролі вчителя. Науковець виступав за розповсюдження серед батьків педагогічної літератури. Педагогічні конференції з родичами, батьками є, без сумніву, корисними, але цього недостатньо. Він прагнув ввести таку форму педагогічного всеобучу, як педагогічні лекторії для батьків (Elternabende), які повинні відбуватися щомісячно. Це можуть бути лекції з різних галузей знань, розмови, які навчать батьків цінувати знання і школу, сформують позитивний погляд на школу й учителів [6, с. 10].

У створенні батьківських рад, гуртків педагог радив перейняти прусський досвід. Батьківська рада складається з директора школи і десяти членів (з них половину становлять жінки), призначених місцевою шкільною колегією на три роки зі списків претендентів, запропонованих колегією та за її посередництва бургомістром міста. Шість членів мусять бути родичами дітей, що навчаються у школі. У батьківській раді для жіночої школи половину ради мають становити матері учениць, що ходять до школи. Вибраний член ради може за своїм бажанням залишитися в раді навіть тоді, коли його дитина завершить навчання у школі [2, с. 3].

Дуже важливо, щоб учитель мав беззастережний авторитет, користувався повагою учнів і їхніх батьків, лише тоді він зможе впливати на вихованців порадами. З батьками варто проводити консультації, повідомляти особисто про важливі події із життя школярів, стимулювати бажання батьків та інших родичів дитини цікавитися шкільними справами. Під час планування навчально-виховної роботи учнів учитель має врахувати різний статус сім’ї. Особливої уваги потребують сім’ї конфліктні, неповні, неблагополучні. Завдання вчителя на етапі взаємодії з такими сім’ями полягає в компенсації позитивних емоцій, при цьому в жодному разі не висловлюватися негативно про батьків. Про батьків учня не можна ніколи у школі висловлюватися без пошани. Хоча вчитель навіть знає, що родичі своєю поведінкою і ставленням подають поганий приклад дитині, але йому (вчителеві – *ред. О. Макарушка*) не вільно говорити про це в класі, не дозволяти шкільній дітворі про це згадувати. Кожна дитина любить своїх родичів, навіть коли вони своєю поведінкою заподіюють часом моральну шкоду дитині, вчитель повинен скріплювати родинний зв’язок [7, с. 73].

Потужний вплив на формування молодої людини має церква. Релігійність в українській виховній традиції посідає чільне місце. Релігія глибоко проникла в обряди, традиції, є елементом духовної культури українського народу. Погляди О. Макарушки про вплив родини на виховання співзвучні з християнським ученням, моральними чеснотами. Християнська педагогіка відігравала значну роль у поширенні освіти серед молоді: у княжі часи школи відкривались при церквах і монастирях, у XVI–XVII ст. братські школи сприяли поширенню освіти.

На переконання О. Макарушки, важливо з раннього дитинства спонукати дитину бути відповідальною за себе та інших, наскільки це можливо, відкинути споживацьку природу. Уже в дошкільному віці дитина вчиться коротеньких молитов від матері, ходить із нею до церкви на богослужіння, вдома отримує перші пояснення про Бога і створений ним світ, а в школі чує від катехіта біблійні оповідання, пізнає основні правди віри й моральності, бере участь у шкільних релігійних практиках: спільній молитві, екзортах, сповіді, причастях і процесії. Піднесенню морального духу молодого покоління сприяють гуртки, організовані отцями-катехітами. У думках молоді постають образи-приклади християнського життя. Проповіді правдивих катехітів спонукають задуматися над такими людськими рисами характеру, як совісність, чесність, співчуття, милосердя, здорові амбіції. О. Макарушка розкриває основне завдання отців-катехітів – створити гурток для старшої молоді, надавати матеріальну допомогу біднішим учням, відвідувати хворих, закупати книжки для читання (гроші учні отримували з каси ощадності), продаж шкільних приборів і «других сніданків». Тому для підготовки в душах української молоді інтелектуального й морального підґрунтя доцільно створювати гуртки для плекання моральної культури [6, с. 11]. Вихована на християнських засадах особистість згодом цінує людське життя та гідність іншої людини. Саме виховання християнської моралі в дитини формує здатність розрізняти добро і зло, чесність і нечесність, справедливість і несправедливість.

Отже, О. Макарушка соціальними інститутами виховання, від яких значною мірою залежить формування особистості, розвиток її здібностей, уважав сім’ю, школу, церкву. Здібності дитини залежать від того, чого вона навчилася в дитинстві. Українська сім’я в Галичині була основним носієм цінностей, що передаються з покоління в покоління. У батьківській хаті, родинному оточенні дитині прищеплювали загальнолюдські та національні цінності. Практика народного виховання передбачала формування в кожної дитини моральних оцінок з позицій добра, любові, справедливості. У сім’ї закладався фундамент для виховання повноцінного громадянина. У педагогічному доробку О. Макарушки розкрито форми співпраці сім’ї і школи (батьківські ради, гуртки, педагогічні лекторії, зустрічі, популяризація педагогічної літератури), обґрунтовано необхідність організації педагогічного всеобучу батьків, піднесення їхньої відповідальності за виховання дітей. Педагог вимагав спільності й узгодженості дій сім’ї та школи у вихованні, окреслив роль церкви та її вплив на формування особистості дитини.

Використана література:

1. Кордуба М. Інститут св. Миколая і О. Макарушка / М. Кордуба // Рідна школа. – 1935. – Ч. 15–16. – С. 228–231.
2. Макарушка О. Батьківські кружки / О. Макарушка // Українська Школа. – 1926. – Ч. 15–16. – С. 1–8.
3. Макарушка О. Бібліографія: книжки, часописи / О. Макарушка // Українська школа. – 1929. – PXIV. – Ч. 1–4. – С. 111–146.
4. Макарушка О. Вплив війни на вихованє / О. Макарушка. – Львів : Друк. Наукового Товариства ім. Шевченка, 1917. – 20 с.
5. Макарушка О. До реформи середньої школи / О. Макарушка. – Львів : Друк. Наукового Товариства ім. Шевченка, 1930. – 19 с.
6. Макарушка О. Індивідуалізація в навчанні / О. Макарушка // Українська Школа. – 1925. – Ч. 4–6. – С. 3–14.
7. Макарушка О. Наука виховання : [підручник для шкіл і родин] / О. Макарушка. – Львів : Друк. Наукового Товариства ім. Шевченка, 1922. – 155 с.
8. Чепіль М. М. Теорія і практика формування національної свідомості дітей та молоді Галичини (друга половина XIX – перша третина XX ст.) : [монографія] / М. М. Чепіль. – Дрогобич : Відродження, 2001. – 503 с.

References:

1. Korduba M. (1935). Instytut sv. Mykolaia i O. Makarushka [Institute of St. Mykola and O. Makarushka]. Native school, Ch. 15–16, pp. 228–231. [in Ukrainian]
2. Makarushka O. (1926). Batkivski kruzhky [Parents' Circles]. Ukrainian school, Ch. 15–16, pp. 1–8 [in Ukrainian].
3. Makarushka, O. (1929). Bibliohrafiia: knyzhky, chasopysy [Bibliography: books, periodicals]. Ukrainska shkola, Ch. 1–4, pp. 111–146 [in Ukrainian]
4. Makarushka O. (1917). Vplyv viiny na vykhovanie [Influence of the war on the upbringing]. Lviv: Druk. Naukovoho Tovarystva im. Shevchenka, 20 p. [in Ukrainian]
5. Makarushka O. (1930). Do reformy serednoi shkoly [To reform the secondary school]. Lviv: Druk. Naukovoho Tovarystva im. Shevchenka, 19 p. [in Ukrainian]
6. Makarushka O. (1925). Indyvidualizatsiia v navchanni [Individualization in learning]. Ukrainian school, Ch. 4–6, pp. 3–14 [in Ukrainian]
7. Makarushka O. (1922). Nauka vykhovannia : pidruchnyk [dlia shkil i rodyn] [Science education: textbook [for schools and families]]. Lviv: Druk. Naukovoho Tovarystva im. Shevchenka, 155 p. [in Ukrainian]
8. Chepil M.M. (2001). Teoriia i praktyka formuvannia natsionalnoi svidomosti ditei ta molodi Halychyny (druha polovyna XIX – persha tretyna XX st.): monohrafiia. [Theory and practice of forming the national consciousness of children and youth of Galicia (second half of the XIX th – first third of the XX century): monograph]. Drohobych: Vidrodzhennia, 2001, 503 p. [in Ukrainian]

Бодак Л. И. Остап Макарушка о роли социальных институций в воспитании ребенка

В статье акцентировано внимание на роли социальных институтов в педагогическом наследии Остапа Макарушка (1867–1931) – педагога, ученого, культурно-образовательного деятеля. Семья, школа и церковь – эти три институции должны гармонично влиять на воспитание молодежи.

Проанализированы труды О. Макарушки, в которых обоснована роль украинской семьи Галичины в воспитании ребенка. Утверждено, что в родительском доме, в семейном окружении ребенку прививали общечеловеческие и национальные ценности. Практика семейного воспитания предусматривала формирование у каждого ребенка моральных оценок с позиций добра, любви, справедливости. Сделан вывод, что, осуществляя семейное воспитание, родители обеспечивают ребенку чувство равновесия, доверия и защищенности.

Раскрыты формы сотрудничества семьи и школы (родительские советы, кружки, педагогические лектории, встречи, популяризация педагогической литературы), обоснована необходимость организации педагогического всеобуча родителей, повышение их ответственности за воспитание детей в педагогическом наследии О. Макарушки.

Ключевые слова: *украинская семья, семья, школа, церковь, сотрудничество семьи и школы, воспитание, ценности, родительские советы, педагогические лектории, О. Макарушка.*

Bodak L. Yo. Ostap Makarushka about the role of social institutes in child education

The article deals with the role of social institutions in the pedagogical heritage Ostap Makarushka (1867–1931) – a teacher, a scientist, a cultural and educational figure. Family, school and church – these three institutions must harmoniously influence the education of young people.

The works of O. Makarushka were used, in which the role of the Ukrainian family of Galicia in the upbringing of the child was substantiated. It was discovered that in a parent's home, in a family environment, the child instilled universal and national values. The practice of family education envisaged the formation of moral values in each child from the standpoint of goodness, love, justice. It is concluded that in the process of family education, parents provide the child with a sense of balance, trust and security.

The forms of cooperation between the family and the school (parental councils, circles, pedagogical lectures, meetings, popularization of pedagogical literature) are revealed, the necessity of organizing pedagogical all-college parents, raising their responsibility for the upbringing of children in the pedagogical work of O. Makarushka was substantiated.

Key words: *Ukrainian family, school, church, family and school cooperation, education, values, parents' councils, pedagogical lectures, O. Makarushka.*